

Głód ziemi

Anna Batko, Przemek Branas

Dokumentacja złożona do konkursu
na kuratorski projekt wystawy w Pawilonie Polskim
na 61. Międzynarodowej Wystawie Sztuki
w Wenecji w 2026 r. (fragment)

Głód ziemi – projekt wystawy

Punktem wyjścia projektu jest gorączka brazylijska – masowa emigracja polskich chłopów na przełomie XIX i XX wieku. Chłopi, kuszeni przez zagranicznych agentów obietnicą bogactwa, wyprzedawali majątki, opuszczali rodzinne wsie i udawali się w podróż do Brazylii. Tam czekać miało na nich lepsze życie. Legendy, które krążyły o Nowym Świecie, do złudzenia przypominają historie o chłopskiej krainie szczęśliwości – Kukani: diamenty świecą w ciemności, chleby rosną na drzewach, a złoto ma formę wielkich kamieni. Tymczasem zderzenie z rzeczywistością było brutalne: chociaż po przybyciu do Brazylii chłopi dostawali upragnioną ziemię, jej uprawa oznaczała życie w izolacji, karczowanie dżungli, walkę z naturą.

Ten chłopski exodus wiąże z sobą dwa rewolucyjne wydarzenia: zniesienie pańszczyzny i zniesienie niewolnictwa. Konsekwencją pierwszego była ogromna liczba tzw. ludzi zbędnych – chłopów pozbawionych ziemi, drugie natomiast oznaczało dla kolonialnej władzy brak siły roboczej i zastój prac na plantacjach. Polscy chłopi mieli nie tylko wypełnić lukę, jaką pozostawili po sobie niewolnicy, ale ich zadaniem było też „wybielenie” brazylijskiego społeczeństwa. Polski cham był więc narzędziem mającym „odchamić”, lub – jak chcieli portugalscy kolonizatorzy – odkupić innego chama. Dla polskiego inteligenta brazylijska Polonia szybko stała się namiastką imperialnych marzeń. Ta „Nowa Polska” budziła kolonialne ambicje i wymagała pracy u podstaw. O sytuacji chłopów pisano książki i reportaże, wysyłano do Brazylii misjonarzy i społeczników. Wszystko to odbywało się w atmosferze chłopomańskiego zrywu, ale też patriarchalnego resentymentu. Chłopi jawili się w nich jako wynarodowiony lud, półdżicy kanibale, czy klasowi buntownicy, którzy zachłysnęli się niezasłużoną wolnością. Relacje opisujące ich egzotyczne zwyczaje przypominały etnograficzne opisy dzikich plemion. Skutkiem tej wtórnej nacjonalizacji – bo dla większości chłopów Polska oznaczała pana – była izolacja. Brazylijczycy nazywali polskich osadników „polskie osły”, „Murzyni z Parany” i „jedyne plemię Europy”. Słowo *polaco*, przez skojarzenie z prostytutką, funkcjonowało jednoznacznie pejoratywnie, a dyskryminacja polskich emigrantów stała się obiektem badań brazylijskich socjologów. Współcześnie Brazylię zamieszkuje blisko trzy miliony osób polskiego pochodzenia.

Monumentalna instalacja *site-specific* Przemka Branasa to krytyczny esej, który bada napięcie między historią i mitem, panem i chamem, pańszczyzną i niewolnictwem. Wystawa jest refleksją nad kapitalistycznym wyzyskiem, który zarówno w Starym, jak i Nowym Świecie korzystał – jeśli nadal tego nie robi – z tej samej puli represyjnych praktyk i strategii: produkuje różnice, dzieli, by rządzić, utrwała społeczne podziały i niewidzialną pracę wykluczonych. W tym sensie to opowieść o spotkaniu „dzikich” z „dzikimi” i „dzikością” – bo natura jest tu jeszcze jednym podporządkowanym. Koncepcja opiera się na eseju o czarownicy i Kalibanie Sylvii Federici, badaniach Massimiliano Tomby oraz metodologii *affective heritage*. Rzeźbiarska instalacja w formie plantacji, z rzeźbami będącymi nośnikami historii i stereotypów, zostanie wykonana z *papier-mâché* – w tym z reportaży i przewodników po Brazylii, których chłopi nie czytali, bo byli analfabetami – czerwonej ziemi odsyłającej nas do kolonizacji tzw. globalnego południa, ale też Marsa, oraz fluorescencyjnego pyłu. Co pół godziny światło na wystawie będzie gasło. Świecące w ciemności fragmenty rzeźb będą drugim, wcześniej niewidzialnym, obiektem czytania historii.

Makieta z modelami obiektów w świetle dziennym oraz świetle luminescencyjnym

1.

2.

3.

4.

Tytuły:

1.Matka plonów 2.Drzewo życia 3.Schronienie 4.Bydlęcie, człowiek

5. *Wejście w brzuch*— koncepcja obiektu wykonanego z wikliny, wejście do Pawilonu.

6. *Wideo* - zapis performatywnych działań wokół *affective heritage* ze społecznością brazylijskiej Polonii (fotografia: Polacy z Santa Catarina w Brazylii, 2014)

Inspiracje oraz modele obiektów

Inspiracje i materiały: od lewej: 1. A. Dygasiński, *Listy z Brazylii*, 1890-91, felietony o sytuacji polskich chłopów w Brazylii publikowane w „Kurierze warszawskim” 2. M. Konopnicka, *Pan Balcer w Brazylii*, 1910 – poemat epicki inspirowany historią Pana Balcerzaka z Włocławka 3. Narzędzia rolnicze - broń odebrana chłopom, 1937 r. fot. NAC 4. Modesto Brocos, *Odkupienie chama*, 1895 – obraz ilustrujący teorię rasy i „wybielanie” brazylijskiego społeczeństwa na przestrzeni pokoleń 5. Bioluminescencyjne larwy chrząszczy na kopcach termitów w Środkowej Brazylii, fot. Craters 6. Pierwsza wystawa prasy polskiej w Brazylii zorganizowana we współpracy z Ligą Morską i Kolonialną, 1936 7. Fotografie wykonane przez Zdzisława Uniłowskiego w trakcie zbierania materiałów do książki *Żyto w dżungli*, ok. 1934 8. *Kanibalizm w Brazylii*, rycina z 1557 roku, wg opisów Hansa Stadena, używana do zilustrowania opisów etnograficznych Krzysztofa Arciszewskiego (pierwszego Polaka w Brazylii) 9. Rafał Małczewski, *Pejzaż z Brazylii*, 1942 10. Kapela polonijna braci Szymanek - pieśń gaucha *Jestem wnukiem emigrantów* 11. Wesele w kolonii polskiej Itaperussu w stanie Parana, 1928, NAC 12. Próba z modelami rzeźb z masy papierowej i fluoroscencyjnym pyłem – materiały artysty 13. Modele rzeźb – materiały artysty.

Hungry for Land – Exhibition Concept

The project references “Brazilian fever”: the mass migration of Polish peasants to Brazil in the late 19th and early 20th century. Tempted by foreign agents with a promise of riches, peasants sold off their property, left their home villages and travelled across the ocean, where a better life was supposedly awaiting them. Stories about the New World were reminiscent of those about Cockaigne, the fantastic land of peasant happiness, where diamonds shone in the dark and bread grew on trees among giant nuggets of gold. In fact, the newcomers’ clash with reality was brutal: although they were given the land they craved, cultivating it required them to live in isolation, clearing the jungle and battling the forces of nature.

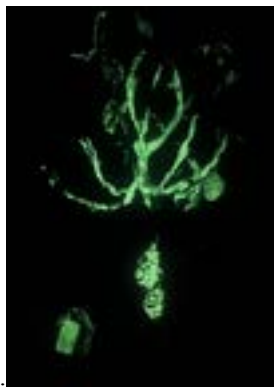
The peasant exodus bridged two revolutionary events: the abolition of serfdom and the abolition of slavery. The former produced a huge number of expendable people – landless farmhands; the latter created a shortage of labour for the colonial power, stalling work on the plantations. Polish peasants were supposed to fill the gap left by the slaves while making Brazilian society whiter. The Polish yokel was to replace another yokel, or, as the Portuguese colonisers would have it, to redeem that other yokel. Meanwhile for the Polish intelligentsia, the diaspora in Brazil became a vicarious fulfilment of imperial dreams. This “New Poland” aroused colonial ambitions even as it required grassroots work. Books and reports were published about the condition of the peasants, and missionaries and social workers were dispatched to Brazil. All this was taking place in the spirit of a peasant mania combined with patriarchal haughtiness. The peasants were portrayed as a degenerate people, almost feral cannibals, or as class rebels swayed by their undeserved freedom. Accounts of their exotic customs resembled ethnographic depictions of savage tribes. But this secondary nationalisation – most Polish peasants associated Poland only with the landowning class – brought about ostracism. Brazilians referred to the Polish settlers as “Polish donkeys”, “Negroes from Parana” and “the sole European tribe”. The term *polaco*, by association with prostitution, was unequivocally pejorative and Brazilian sociologists have researched discrimination against Polish migrants. Today, Brazil has almost three million residents of Polish descent.

Przemek Branas’s monumental site-specific installation is a critical essay that explores the tension between history and myth, landowner and yokel, serfdom and slavery. The exhibition is a reflection on capitalist exploitation, which in the Old and the New World alike used – and may still use – the same range of oppressive practices and strategies: it produces differences, divides in order to rule, perpetuates social divisions, and relies on the invisible labour of the excluded. It tells the story of an encounter of “savages” with “savages” and with wilderness, as “savage” nature is yet another subaltern. The concept, based on Sylvia Federici’s essay on the Witch and Caliban and on research by Massimiliano Tomba, uses the methodology of affective heritage. The sculptural installation in the form of a plantation, with sculptures mediating history and stereotypes, will be made of papier-mâché produced from newspaper accounts and guidebooks on Brazil which the peasant migrants did not read because most were illiterate, as well as from red earth hinting at the colonisation of the global South and of the planet Mars, and from fluorescent dust. Every half hour, the lights in the exhibition will go out. Glow-in-the-dark elements of the sculptures will provide a second, previously invisible, circuit for reading history.

Mock-up with object models in daylight and luminescent lighting

1.

2.

3.

4.

Titles:

1. Mother of the Harvest 2. The Tree of Life 3. Shelter 4. Beast, Human

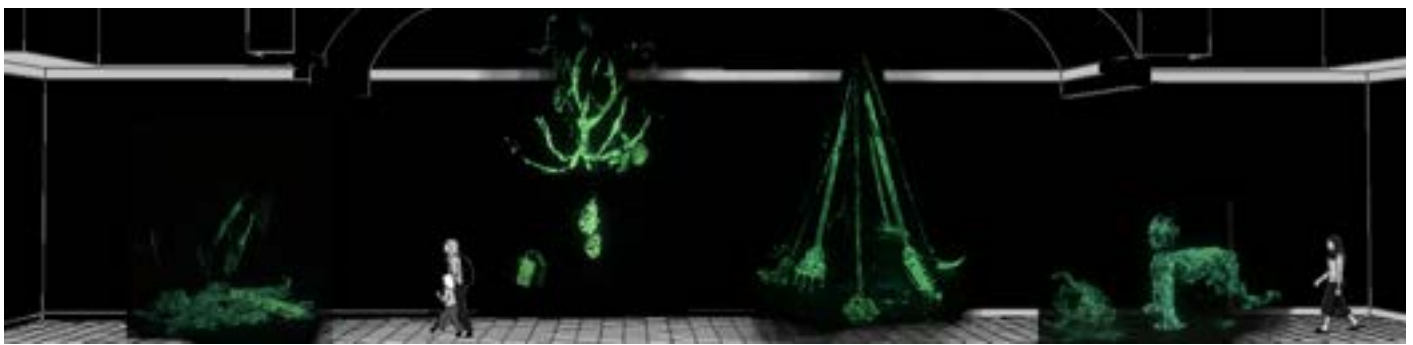
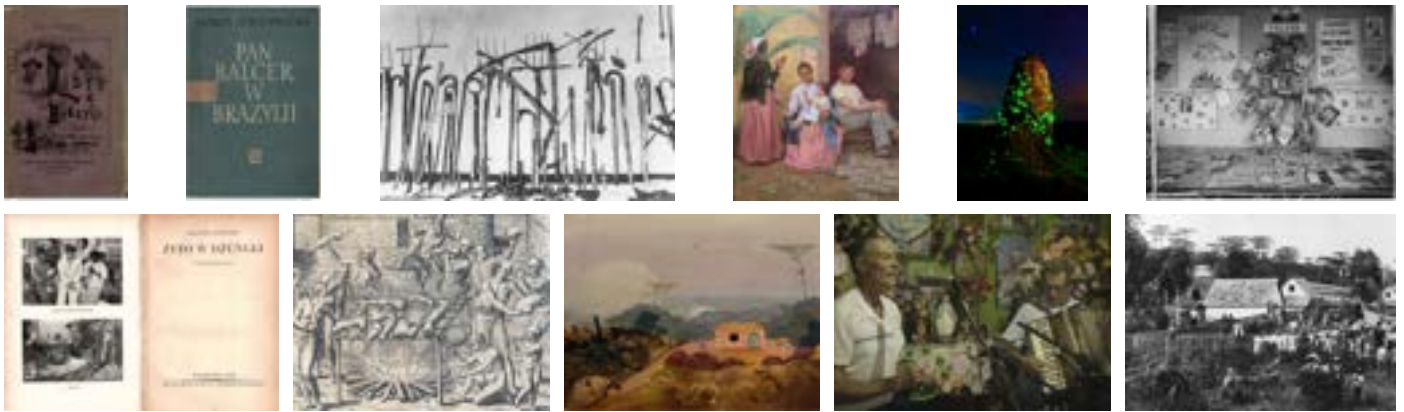

5. *Entry Into The Belly* – a concept for a structure made of wicker. Visitors enter the Pavilion through a symbolic tuxedo-shaped gateway

6. *Video* - record of performative actions around *affective heritage* with the Brazilian Polish community (photo: Poles from Santa Catarina in Brazil, 2014)

inspirations and models of objects

Inspirations and source materials (from left): **1.** A. Dygasiński, *Letters from Brazil* (1890–91) – a series of columns on the plight of Polish peasants in Brazil, published in “Kurier Warszawski” **2.** M. Konopnicka, *Mr. Balcer in Brazil* (1910) – an epic poem inspired by the story of Mr. Balcerzak from Włocławek **3.** Agricultural tools - weapons taken from peasants, 1937, photo NAC **4.** Modesto Brocos, *The Redemption of Ham* (1895) – a painting illustrating racial theories and the "whitening" of Brazilian society across generations **5.** Bioluminescent beetle larvae on termite mounds in central Brazil (photo: Craters) **6.** The first exhibition of the Polish press in Brazil, organized in cooperation with the Maritime and Colonial League, 1936 **7.** Photographs by Zdzisław Uniłowski, taken during research for his book *Rye in the Jungle*, c. 1934 **8.** *Cannibalism in Brazil* – a 1557 engraving based on Hans Staden’s accounts, later used to illustrate the ethnographic writings of Krzysztof Arciszewski (the first Pole in Brazil) **9.** Rafał Malczewski, *Landscape from Brazil* (1942) **10.** The Szymanek Brothers’ Polish diaspora folk band – Gaucho Song: I Am the Grandson of Emigrants **11.** Wedding in the Polish colony of Itaperussu, Paraná State, 1928 (NAC archives) **12.** Sculpture model tests made of *papier-mâché* and fluorescent dust – artist’s materials **13.** Sculpture prototypes – artist’s materials